

ד"ר אלכס טל - מרצה לתלמוד

מחזור י"ז

אנא השם - אנא בשם

שלוש פעמים היה הכהן הגדול מתוודה במהלך עבודתו ביום הכיפורים: וידוי אחד על עצמו וביתו, אחד על אחיו הכוהנים ואחד על עם ישראל כולו. למעט מושאם של הווידויים, נוסח כולם זהה ומופיע בפרק השישי של מסכת יומא (מ"ב):

בא לו אצל שעיר המשתלח וסומך שתי ידיו עליו ומתוודה. וכך היה אומר:
אנא השם, עוו פשעו חטאו לפניך עמך בית ישראל;
אנא השם, כפר נא לעוונות ולפשעים ולחטאים שעוו ושפשעו ושחטאו לפניך עמך בית ישראל.

"אנא השם" או "אנא בשם"?

הווידוי מתחלק בבירור לשני חלקים: חלקו הראשון מתאר את העובדות - עם ישראל חטא, ואילו חלקו השני מבקש פיתרון למצב - "כפר נא וכו'. שני החלקים פותחים בביטוי זהה - "אנא השם". כך הוא הנוסח ברוב כתבי היד של המשנה, כולל הטובים והמעולים שבהם, אולם בערי הנוסח של התוספתא (פי"ב ד"א), שגם בה מובא נוסח הווידוי, קיימת הבחנה בין פתיחת חלקו הראשון של הווידוי לבין פתיחת חלקו השני. החלק הראשון פותח בביטוי "אנא השם", ואילו בפתיחת החלק השני נוקטים חלק מכתבי היד בלשון שונה מעט - "אנא בשם". כבר רבותינו הראשונים שמו לב לשינוי זה וציינוהו. כך כותב אחד מגדולי חכמי אשכנז הראשונים, ר' אליעזר ברי' יואל הלוי (הראב"ה):

ובתורת כהנים ובסדר המשנה כתיב "אנא השם", ובספר אחר נמצא הראשון "אנא השם" והשני "אנא בשם", וכן תניא בפרק שני דיומא בתוספתא: "כיצד מתודה? אומר: אנא השם עויתי וכו', אנא בשם כפר נא".

גם פיוטי סדר העבודה השונים נחלקו בכך. פייטני ארץ-ישראל הבחינו בין שני חלקי הווידוי (כגון בפיוט 'אתה כוננת' של יוסי בן יוסי) ואילו רוב פייטניי בבל וספרד השתמשו באותו הביטוי פעמיים.

לכאורה, הלשון "אנא בשם" נראה כטעות כמעט טריוויאלית במסירת נוסח הווידוי, שעלולה הייתה להתרחש במהלך הדורות, אולם עיון בירושלמי מלמד ששורשי השינוי נעוצים עמוק יותר (ירושלמי, יומא פ"ג ה"ג, עפ"י ניתוחו של ש' ליברמן):

תני: כיצד מתוודה? עויתי פשעתי חטאתי, ואומר: נושא עון ופשע וחטאה. אמר ר' חגי: בראשונה הוא אומר 'אנא השם' ובשניה הוא אומר 'אנא בשם'.

ניתן לראות שר' חגי מקפיד על אותו הבדל קטן-לכאורה - "השם" בחלקו הראשון של הווידוי ו"בשם" בחלקו השני. מה טיבה של מחלוקת ארוכת ימים זו וכיצד משנה האות המקדימה את שמו של הקב"ה את מובנו של הביטוי? הרב שאול ליברמן העלה השערה מעניינת במאמר שפרסם ובפירושו לתוספתא, ולאורה אנסה ללכת בדברים שלהלן.

תחינה והשבעה

הביטוי "אנא השם" באזכרו הראשון מוכן לגמרי. פירושו הוא קריאה לבורא העולם הפותחת את תחינתו-תפילתו של הכהן הגדול. כפי שקובע הנימוס האלמנטרי גם בימינו, לכל דיבור יש להקדים פנייה, וגסות רוח היא לצלול לעומק העניין בטרם פנה הדובר אל הנמען. כך בדבריו של ה' אל משה - "לכל דברות ולכל אמירות ולכל ציוויים קדמה קריאה, לשון חיבה" (רש"י, ויקרא א', א), וכך בתפילתם של בני האדם לה'. עיקרון זה בא לידי ביטוי בתפילות רבות, ובייחוד בתפילת העמידה. קיצורו היחסי של הווידוי מחייב שכבר הפנייה הראשונה תיעשה בלשון תחנונים - "אנא" - אותה לשון העוברת כחוט השני בעבודת היום כולה.

אולם לאחר שכבר פנה הכהן הגדול לבוראו, מדוע חוזר הוא על הפנייה בפתחת חלקו השני של הווידוי? לפי הסברו של ליברמן, המסורת הקדומה השתמשה בביטוי השונה "אנא בשם", שהוראתו שבועה. הווי אומר, משמעותו של ביטוי זה היא מעין השבעה של ה' שיכפר לעם החוטא. ואכן, כך מובא בתוספתא (נדרים ריש פ"א): "בשם - הרי זו שבועה".

לכאורה, אין הדברים ניתנים לתפישה: וכי יכול לבוא בן תמותה - יהא גדול ככל שיהיה - ולכפות את רצונו על ה'?! התשובה לתמיהה עצומה זו חיובית, ומצינו מקרים כאלה. המפורסם שבהם הוא זה של חוני המעגל, שכפה על ה' את רצונו להוריד לעם גשם באמצעות שבועה בשם המפורש (תענית פ"ג מ"ח): "נשבע אני בשמך

הגדול שאיני זו מכאן...". שימוש בשמו של הקב"ה למשימות קשות במקרא, למשל (תהילים כ"ח): "אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' נזכיר" - כלומר, כלי המלחמה של הגויים הם רכב וסוסים, ואילו כלי שלנו הוא שמו של ה'!

ועדיין קשים הדברים להבנה: וכי תובעים אנו מה' למלא רצוננו? וכי אינו לפניו יתברך ככלים ריקים, כעבדים לפני אדוניהם, ומתחננים על נפשנו? תבוא תפילת העמידה ותוכיח: כל בקשה ובקשה פותחת בשבחו שמי ומסיימת בו, ואין בתפילתנו תביעה מה' או השבעה שלו למילוי בקשותינו? בסיומו של יום, "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה" (בר מצאנו מעט יוצאים מן הכלל לצורת הפנייה הזו, אולם דומה שהם עצמם על הכלל. נוסח ביעור המעשרות שבמשנה מתנה את גמולו של ה' במעט ומשביע האדם את מעשרותיו, כביכול אין לקב"ה ברירה אלא למלא את "עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה עשה מה שהבטחתנו, 'השקיפה ממעון השמים וברך את עמך את ישראל'" (משנה, מעשר-שני ה', יג). ואכן, אמרו על (שמות רבה מ"א): "ואין לנו שעה שאנו באים בזרוע, אלא בשעת ביעור מעשר הבית".

גם מעשהו של חוני המעגל היה חריג, ואף הוא כמעט שלא עבר את שבט של שמעון בן שטח, כפי שמעיד התלמוד הירושלמי (תענית פ"ג ה"ב; ס' ע"א)

שלח לו שמעון בן שטח, אמר לו: צריך אתה לנדות, שאילו נגד גזירה כשם שנגזרה בימי אליהו - לא נמצאתה מביא את הרבים ל חילול השם. שכל המביא את הרבים לידי חילול השם צריך נידון ואמר לו [חוני]: ואין הקב"ה מבטל גזירתו מפני גזירתו של צדיק? א לו: הן, הקב"ה מבטל גזירתו מפני גזירתו של צדיק, ואין הקב"ה מבטל גזירתו של צדיק מפני גזירתו של צדיק חבירו. אבל מה אעשה ואתה מתחטא לפני המקום כבן שהוא מתחטא על אביו והוא עוין לו רצונו.

כלומר, הטחת דברים כלפי מעלה גובלת בחילול השם, בדומה לטתירד להתערור בין גזירותיהם של צדיקים שונים.

מסתבר, שהסתייגותם של חז"ל מהשבעת הקב"ה, היא שגרמה להם ל נוסח הווידוי מ"אנא בשם" ל"אנא השם" - מלשון שבועה והשבעה ללשון שינוי זה יצר חזרה כמעט מיותרת על הפנייה שכבר הוזכרה בחלקו הראשון

אין כוחנו אלא בפינו

ההבדל שבין השבעת ה' לבין התחינה לפניו מזכיר את הפער העצום הקיים בין עבודת יום הכיפורים בבית המקדש ובין עבודתנו שלנו בבית הכנסת - במקדש מעט. אנו עומדים לפני ה' ומשועים בפינו לכפרה: "אם כבנים אם כעבדים; אם כבנים - רחמנו... ואם כעבדים - עינינו לך תלויות...". לעומת תפילותינו שבפה, עבודת הכהן הגדול בבית המקדש הייתה במעשים דווקא. אולם כיצד יכול המעשה לכפר? הלא מעשיו של הכהן הגדול היו סדרה קבועה של פעולות, וכיצד יכולה היא לכפר? נוסף ונשאל: לא רק הפעולות שעשה הכהן הגדול הן חשובות, אלא אפילו סדרן הוא משמעותי: "כל מעשה יום הכפורים האמור על הסדר - אם הקדים מעשה לחברו, לא עשה כלום" (יומא פ"ה מ"ז). ושאלתנו מתחדדת: וכי יש בסדר עצמו סגולה פנימית? וכי אין כפרת יום הכיפורים תלויה בכוונה?

נראה שזו בדיוק הייתה כוונת חז"ל בעצבם מחדש את אופיו של יום הכיפורים ובהתאימם את עבודת היום הקדוש לבית הכנסת. כפרת העוונות ומחילת החטאים תלויה בנו בלבד, ולא ב'הוקוס פוקוס' כלשהו. אם אנו לא נבצע את העבודה, אין מי שיעשה אותה בשבילנו. האחריות ליצירת הקשר בינינו לבין הקב"ה מוטלת על כתפינו בלבד, והדרך היחידה ליצירת קשר זה היא התפילה, שעיקרה כוונת הלב. אנו, אין כוחנו אלא בפינו.

מנקודת המבט של ימינו, קל לראות שחז"ל הצליחו בכונתם. קשה לנו היום מאוד לזהות את דממת היום הקדוש ואימתו עם מראהו האמיתי של הכהן הגדול הרץ בחצר המקדש ודם הקרבנות בידו. עם זאת, אסור לנו לשכוח (ולשכח) את כוחם הסגולי של מעשיו של הכהן הגדול, גם אם הם אינם מתיישבים עם דרך המחשבה המדריכה את חיינו כיום. לתפילות "והשב את העבודה לדביר ביתך" צריכים אנו לצרף תפילה נוספת, שיחזיר בנו השוכן במרומים את התחושות המסוגלות להבין את כוחם של מעשים - תחושות שקהו בנו באלפיים שנות הגלות.

* התלמוד (יומא ס ע"א) מביא מחלוקת תנאים אודות המעשים שעליהם מדובר: לדעת ר' יהודה הכוונה לפעולות הנעשות בכגדי לבן בפנים, ואילו לדעת ר' נחמיה גם סדר הפעולות הנעשות בכגדי לבן בחוץ מעכב. המשותף לשניהם הוא שסדר הפעולות הוא קריטי דווקא במימד האינטימי ביותר שבין הכהן הגדול לה': הן במיקום (קדש הקדשים) והן בלבוש (הלבוש הלבן, הפשוט ביותר, שרק בו יכול הכהן הגדול לעמוד בפני בוראו).